

Анотація

Бойченко Е. Г. Термінологія нормативного регулювання господарської діяльності Збройних Сил України потребує гармонізації. – Стаття.

Стаття присвячена проблематиці неоднозначного використання термінології у правовому регулюванні господарської діяльності Збройних Сил України; звертається увага на необхідність гармонізації термінології у даній сфері діяльності, пропонуються шляхи уніфікації застосування у законодавстві визначених юридичних термінів.

Ключові слова: економічна та господарська діяльність, військова частина Збройних Сил України, військова організація, військове господарство, суб'єкт господарювання, формування, розформування, переформування.

Аннотация

Бойченко Э. Г. Терминология нормативного регулирования хозяйственной деятельности Вооруженных Сил Украины требует гармонизации. – Статья.

Статья посвящена проблематике неоднозначного использования терминологии в правовом регулировании хозяйственной деятельности Вооруженных Сил Украины; обращается внимание на необходимость гармонизации терминологии в данной сфере деятельности, предлагаются пути унификации применения в законодательстве означенных юридических терминов.

Ключевые слова: экономическая и хозяйственная деятельность, воинская часть Вооруженных Сил Украины, воинская организация, войсковое хозяйство, субъект хозяйствования, формирование, расформирование, реформирование.

Summary

Boichenko E. G. Terminology of legal regulation of economic activity of the Armed Forces of Ukraine requires harmonization. – Article.

The article is about the ambiguous use of terminology in legal regulation of the economic activities of the Armed Forces of Ukraine; draws attention to need for harmonization of the terminology in this field of activity, suggests ways to unify the application in legislation of indicated legal terms.

Key words: economic and business activities, military units of the Armed Forces of Ukraine, military organization, military economy, economic entity, formation, disbandment, reformation.

УДК: 347.921:347.68(477)

Д. Ю. Сурай

ДОГОВІР – ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Актуальність. Функціонування економіки будь-якого суспільства, в якому продукти виробництва виступають товаром, а взаємний обмін ними здійснюється за законом вартості, потребує використання відповідних правових форм організації обігу товарів. Саме такою правовою формою і є договір.

Римська юриспруденція створила розгалужену систему договорів, у тому числі і тих, що регулюють перехід права власності від одної особи до іншої. Така система забезпечувала надійну правову основу ділових відносин.

Римське право актуальне і сьогодні. Ставши базисом, на якому століттями формувалася юридична думка, римське право і тепер виступає як теорія цивільного права, як правова система, у якій основні юридичні інститути і поняття знайшли собі найбільш чисте від усяких випадкових і національних фарбувань вираження. Вплив римського приватного права на законодавство багатьох західноєвропейських країн, у тому числі й України, здійснюваний або прямим запози-

ченням, або через сприйняття принципів цього права. У сучасному Цивільному кодексі України більшою чи меншою мірою рецитовані положення римського приватного права, підтвердивши тим самим його вічну цінність та спонукавши к його подальшому дослідженню.

Аналіз останніх досліджень. Проблема набуття права власності за римським правом широко висвітлена в літературі. Зокрема, договір як спосіб набуття права власності в своїх роботах розглядали такі вчені-романісти, як Д.В. Дождєв, Є.М. Орач, О.А. Підпригора, Є.О. Харитонов, І.Б. Новицький та інші.

У своїх дослідженнях вчені аналізують договір купівлі-продажу, позики, міни, дарування, застави за першоджерелами римського права, проводять порівняльний аналіз напрацювань римських юристів та сучасної цивілістики в галузі договірного права.

Мета статті полягає у дослідженні та аналізі виникнення права власності за допомогою договору. Для більш глибокого розуміння договору як способу набуття права власності звернемося до історії, а саме розглянемо, як за римським правом укладалися договори, що забезпечували набуття права власності у однієї особи і як наслідок припинення цього права у іншої особи, виявимо, які правові наслідки тягнуло укладення договору, які проблеми поставали при цьому і як підсумок проаналізуємо, як напрацювання римських юристів з питань набуття права власності, зокрема договору, вплинуло на сучасне цивільне право України.

Основна частина. В історії людства римське приватне право виступає як система приватного права, що досягла високого рівня деталізації, юридичної форми та юридичної техніки. Слід особливо зазначити два правових інститути, що мали особливе значення для господарського обороту Риму.

По-перше, інститут приватної власності, що виник із необхідності встановити, в найбільш широкому об'ємі, права рабовласників на землю, забезпечити повну свободу експлуатації рабів та надати купцям дійсну можливість розпоряджатися товарами.

По-друге, інститут договору. Розвиток торговельного обороту в Римі викликав необхідність в детальній розробці різноманітних типів договорених відносин, насамперед тих, завдяки яким передається право власності на речі.

Головною правовою формою набуття в Римі є договір, зокрема договір купівлі-продажу, позики, міни, дарування, застави. У всіх цих випадках перехід права власності від однієї особи до іншої відбувається за їх волевиявленням, право власності набувача ґрунтується на праві власності відчужувача.

Проте для переходу права власності від продавця до покупця одного укладення договору не досить. Для цього потрібна була фактична передача самої речі у формі, манципації (*mancipatio*), поступки права (*in jure cessio*) або традиції (*traditio*). Специфічно римським способом набуття права власності протягом усього часу існування Римської держави була манципація, яка зникла лише за Юстиніана [1, с. 144].

Суть цього способу полягала в тому, що його застосовували тільки римські громадяни, які були наділені правом торгувати (*ius commercii*) в разі придбання манципних речей. За змістом це була складна процедура, яка полягала в тому,

що продавець (*venditor*) та покупець (*emptor*) доставляли річ (наприклад, раба) або відповідний символ речі (наприклад, пригорщу землі при продажу земельної ділянки) до місця, де перебували 5 свідків та вагар (*libripens*) із терезами й міддю. Покупець урочисто при свідках оголошував: «Цей раб – мій» і передавав при цьому продавцю як символ вручення покупної ціни зливки металу (міді), попередньо вдаривши ним по терезах. З цього моменту угода вважалася завершеною і право власності на річ переходило до покупця [2, с. 96].

Складність цієї процедури змусила римлян шукати інших способів набуття права власності. Знайдений новий спосіб дістав назву поступки права. Як полегшений замітник манципації поступка права теж повинна розглядатися як специфічно римський спосіб набуття права власності. Поступка права здійснювалася у формі удаваного судового процесу про право власності на річ. Покупець вимагав річ, щодо якої набувач стверджував, що вона належить йому. Продавець визнавав вимогу покупця, а претор, перед яким відбувалася ця процедура, визнавав право власності за покупцем.

Однак і перший, і другий розглянуті способи набуття права власності були досить громіздкими і істотно утруднювали цивільний оборот. Відчувалася потреба в новій простій та доступній формі перенесення права власності від однієї особи до іншої. Така форма існувала в праві народів (*jus gentium*) і мала назву традиції. У Римі традиція спочатку застосовувалася до неманципованих речей, набувачі яких не мали римського громадянства. Згодом її дія поширилася і на манциповані речі, набувачами яких були римські громадяни. Дія цього способу передбачає поєднання двох умов. По-перше, потрібна була сама передача речі. Для перенесення права власності однієї тільки згоди сторін не досить. Передачею вважалось як фактичне вручення речі набувачеві, так і відповідна символічна дія (наприклад, вручення ключів від проданого будинку). По-друге, необхідно, щоб передача речі набувачеві спиралася на достатньо справедливую основу. Такою основою міг бути договір купівлі-продажу, дарування, міни чи інший акт, здійснений з метою відчуження майна чи речі. У разі передачі речі на аморальній основі відчужувач набував право на її повернення лише за умови, якщо сам не був звинувачений в аморальних вчинках. І тільки коли поєднувалися обидві умови, а отже, фактична передача спиралася на юридично виправдану основу, здійснювався перехід права власності від відчужувача до набувача [1, с. 145].

Sausa – наявність підстави передачі – відносилася до спірних питань. Деякі юристи – Павло, Ульпіан, з радянських О.С. Йоффе, В.А. Мусин вважали, що необхідна наявність підстави передачі – продаж, дарування тощо. *Traditio*, на їх думку, повинна бути лише завершальним актом згоди. Іншими словами, перехід права власності неможливий, якщо *traditio* не передувала яка-небудь законна підстава, завдяки якій і відбувається передача (Д. 41.1.31).

Інші римські юристи (Юліан) та радянські романисти (І.Б. Новицький) вважали, що підстава не є обов'язковою умовою, оскільки згода про передачу права власності може бути і абстрактною. «Якщо ми домовилися хоч би відносно предмета, що передається, але розходимося в підставах, то я не бачу, чому би була недійсною передача, наприклад, якщо я буду думати, що я повинен передати

маєток тобі на підставі заповіту, а ти будеш думати, що тобі повинні його в наслідок стипуляції» (Д. 41.1.36).

Оскільки *traditio* існувала в римському приватному праві поряд з договорами, що породжують зобов'язання (купівля-продаж, міна тощо), як би «паралельно», друга точка зору представляється більш прийнятною [3, с. 158].

Присудження як спосіб набуття права власності виникає на підставі судового рішення. Так, суддя може встановити для попереднього власника право власності на частину речі.

Вимога закону. Іноді власність переходить від одних осіб до інших згідно з приписом закону [4, с. 45].

На нашу думку, манципацію (*mancipatio*), поступку права (*in jure cessio*) та традицію (*traditio*) необхідно розглядати з соціальної та юридичної точки зору. Для розуміння манципації (*mancipatio*), поступки права (*in jure cessio*) та традиції (*traditio*) як соціального явища необхідно враховувати деякі аспекти життя римської общини, коли ще тільки зароджувався цивільний оборот. У цей час угоди укладаються за допомогою складних форм, але формалізм нікого не утрудняв, оскільки угоди уклалися кожним господарем епізодично, тому виконання складної процедури не було обтяжливим. Крім того, відчуження майна було досить серйозним кроком, оскільки в умовах панування сімейної, а не індивідуальної, власності господар при розпорядженні сімейним майном повинен був враховувати не тільки власні інтереси, але і інтереси родини. Ці обставини обумовили те, що така значна подія, як укладання договору, вимагала дотримання урочистої форми, що мала іноді ритуальний характер. Формалізм угод можна пояснити ще і тим що іноді виникають ситуації, коли, наприклад, на випадок позики боржник не повертає борг. Тоді виникала проблема повернення боргу. Якщо боржник чинив опір, займодавець звертався за допомогою до громади, але спочатку він повинен був доказати факт існування боргу. Це було майже неможливо, якщо угода не була укладена в яскравій формі, учасниками та свідками якої були члени громади. За допомогою складних, але яскравих та урочистих дій римляни засвідчували факт передачі речі від одної особи до іншої та надавали йому гласності.

З юридичної точки зору, манципацію (*mancipatio*), поступку права (*in jure cessio*) та традицію (*traditio*) можна зазначити як процедури щодо фактичної передачі речі від відчужувателя до набувача, що мають правові наслідки. Регламентуючи зазначені процедури в джерелах права, на наш погляд, римські юристи зробили спробу зафіксувати не тільки факт та момент, коли набувач почав володіти річчю, тобто відноситися до неї як до своєї, це мале велике значення на побутовому рівні для римської общини, але й засвідчити виникнення правових наслідків для набувача, що потягла за собою передача речі: правомочність щодо володіння, користування та розпорядження річчю, обов'язок по утриманню речі, захист речі.

Сучасні цивілісти, враховуючи напрацювання римлян та накопичувальний досвід визначають на законодавчому рівні момент набуття права власності за договором.

Оскільки передача права власності в Україні опосередковується звичайними зобов'язальними договорами, виникає проблема встановлення співвідношення мо-

менту переходу права власності та моменту виникнення зобов'язань. Правильне визначення конкретного моменту виникнення у особи права власності має велике значення, отже з цього моменту власник набуває право на захист придбаної власності передбаченими законом способами. Крім того, з цього моменту набувач має право здійснювати правомочності власника, на нього переходить тягар власності та ризик випадкового знищення або псування майна.

Цьому питанню в Цивільному кодексі [5] присвячена спеціальна норма. Стаття 334 Цивільного кодексу зазначає, що право власності у набувача майна за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором або законом. Отже, момент виникнення права власності у набувача визначений в Цивільному кодексі диспозитивно. Договором сторін може бути встановлено, що право власності переходить до набувача до або після передачі речі (наприклад, момент оформлення правочину тощо) [6, с. 340].

Право власності на майно за договором, який підлягає нотаріальному посвідченню, виникає у набувача з моменту такого посвідчення або з моменту набрання законної сили рішенням суду про визнання договору, не посвідченого нотаріально, дійсним.

Якщо договір про відчуження майна підлягає державній реєстрації, право власності у набувача виникає з моменту такої реєстрації.

Зазначимо, що договори купівлі-продажу нерухомості відзначаються суттєвими особливостями, які мають місце, зокрема, при визначенні моменту набуття та переходу права власності. В цьому аспекті особливу роль відіграє інститут державної реєстрації.

Стосовно порядку укладення та виконання договорів купівлі-продажу об'єктів незавершеного будівництва зауважимо, що в цьому разі окрім вимоги обов'язкової державної реєстрації закон встановлює відповідні імперативні норми щодо спеціального переліку необхідних для державної реєстрації документів [7, с. 343].

В давні часи в Римі контракт купівлі-продажу укладався і виконувався одночасно. В цей момент покупець ставав власником речі та на нього переходив ризик випадкової гибелі речі. Проте у класичному римському праві укладання договору назавжди передбачало одночасне його виконання. Однак положення про перехід ризику залишилося незмінним – він падав на покупця з моменту укладення договору.

Відповідно до ч. 1 ст. 668 Цивільного кодексу України, за загальним правилом ризик випадкового знищення або пошкодження товару переходить до покупця з моменту з моменту передання йому товару [8].

Висновок. Договір відіграє важливу роль у житті суспільства на всіх етапах його існування та в правовій науці. Це зумовлено тим, що договір виступає як найбільш оперативний засіб руху права власності між суб'єктами, забезпечує необхідний баланс між попитом і пропозицією, а також відіграє активну роль в організації та вдосконаленні цивільного обігу.

Вже римські юристи замислювалися над тим, що укладення договору, який має на меті передачу права власності на річ, тягне за собою окремі правові на-

слідки. Це може бути ризик випадкового знищення або пошкодження речі, реалізація прав власника та інші. Враховуючи це, римляни за допомогою окремих процедур – манципації (*mancipatio*), поступки права (*in jure cessio*), традиції (*traditio*) та інших – зробили спробу засвідчити факт передачі речі і як наслідок настання правових наслідків, що тягне за собою укладений договір. Такі процедури мають не тільки юридичне значення, а й соціальне навантаження.

Вітчизняні цивілісти при вирішенні питання щодо укладення договору, що опосередковує рух, тобто перехід права власності від відчужувача до набувача, враховуючи досвід римських юристів та сучасні напрацювання цивілістичної науки, зазначили в Цивільному кодексі України [5] момент набуття права власності за договором. За Цивільним кодексом України момент виникнення права власності у набувача визначений диспозитивно. По-різному законодавець вирішує питання щодо моменту виникнення права власності за договорами, які підлягають нотаріальному посвідченню або державній реєстрації.

Римське договірне право характеризується чіткістю визначень і високою юридичною технікою, саме тому виникає необхідність в подальшому дослідженні цього інституту з метою збагачення цивілістичної науки та вдосконалення цивільного законодавства України.

Література

1. Орач Є.М. Основи римського права : курс лекцій / Є.М.Орач, Б.Й. Тищик. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 272 с.
2. Основи римського приватного права : підручник / В. І. Борисова, Л.М. Борисова, М.В. Домашенко та ін. ; за заг. ред. В.І. Борисової та Л.М. Борисової. – Х. : Право, 2008. – 224 с.
3. Харитонов Е.О. Основы римского частного права/ Е.О. Харитонов. – Ростов н/Д. : Изд-во «Феникс», 1999. – 416 с.
4. Калюжний Р.А. Римське приватне права : курс лекцій / Р.А. Калюжний. – К. : Істина, 2005. – 144 с.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
6. Харитонов Е.О. Гражданское право Украины : учебник / Е.И. Харитонов, А.В. Старцев, Е.И. Харитонова. Издание пятое. – Х. : ООО «Одиссей», 2010. – 920 с.
7. Орлов А. Особливості набуття та переходу права власності при укладенні договорів купівлі-продажу нерухомого майна// Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених : зб. наук. праць міжнародної науково-практичної конференції, 2010. – 524 с. – С. 342–343.
8. Гончаренко В.О. Система договорів римського права та деякі питання її рецепції в сучасному цивільному законодавстві України [Електронний ресурс] // Університетські наукові записки. – 2005. – № 3(15). – С. 121–125. – Режим доступу : <http://univer.km.ua/visnyk/810.pdf>, вільний: Загл. з екрану.

Анотація

Сурай Д. Ю. Договір – підстава виникнення права власності: історія та сучасність. – Стаття.

Стаття присвячена розгляду договору як способу набуття права власності за римським правом. Детально розглянуто такі форми фактичної передачі речі при укладенні договору, як манципація (*mancipatio*), уступка права (*in jure cessio*) та традиція (*traditio*). У статті висловлена точка зору про те, що римські юристи спробували зафіксувати не тільки факт, а й момент, коли набувач почав володіти речю. Розглянуто також і момент виникнення права власності за договором за діючим законодавством України.

Ключові слова: договір, право власності, фактична передача речі, спосіб набуття права власності, набувач, момент виникнення забор'язань.

Аннотация

Сурай Д. Ю. Договор – основание возникновения права собственности: история и современность. – Статья.

В статье рассматривается договор как способ приобретения права собственности в римском праве. Подробно рассмотрены такие формы фактической передачи вещи при заключении договора, как мандипация (манципация), уступка права (in jure cessio) и традиция (traditio). В статье высказана точка зрения о том, что римские юристы сделали попытку зафиксировать не только факт, а и момент, когда приобретатель начал владеть вещью. Рассмотрен также и момент приобретения права собственности по договору в свете действующего законодательства Украины.

Ключевые слова: договор, право собственности, фактическая передача вещи, способ приобретения права собственности, приобретатель, момент возникновения обязательств.

Summary

Suray D. Y. Agreement is the basis of origin of the right to property: history and present – day. – Article.

The article considers an agreement as a method of acquisition of the right to property in the Roman Law. In detail the forms of actual transfer of a thing are considered at the conclusion of the agreement. The point of view is outspoken in the article, that the Roman lawyers made an attempt to fix not only the fact, but also the moment, when acquirer began to own a thing. The moment of acquisition of the right to property by agreement under the current legislation of Ukraine is also considered in the article.

Key words: agreement, the right to property, actual transfer of a thing, the method of acquisition of the right to property, acquirer, moment of origin of obligations.

УДК 347.648 (477)

Н. С. Адаховська

МАЙНОВІ ПРАВА ФІЗИЧНИХ ОСІБ ПРИ ОПІЦІ

При опіці майно, щодо якого встановлюють опіку, іноді називають посадовим майном. У зв'язку з цим повноваження законних представників (опікунів) трактується як їх посадова компетенція, а майно підопічного, яке знаходиться в управлінні опікунів, як посадове майно [1, с. 9]. Здійснення підопічними таких прав, як володіння та користування цим майном, мало чим відрізняється від здійснення цих прав дієздатними особами. Проте механізм правової охорони майнових прав цих осіб має свої особливості.

Особливості опіки над майном були предметом досліджень багатьох науковців. Так, за радянським цивільним правом окремі аспекти опіки над майном вивчалися дослідниками: А.І. Пергаментом, Н.М. Єршовою, Д.І. Мейєр, І.С. Вольманом, Г.Ф. Шершеневичем, Д.К. Юрченком та ін. У своїй сукупності роботи названих вчених становлять теоретико-методологічну базу для розробки проблем опіки над майном.

У Цивільному кодексі України перераховані майнові права підопічних, якими володіють як дорослі, так і неповнолітні підопічні. Дана норма передбачає, що підопічним належать на праві власності пенсії, допомоги, аліменти та інші грошові соціальні виплати, за допомогою яких забезпечується їх право на утримання. Даному праву кореспондує обов'язок опікунів і піклувальників піклуватися про утримання підопічних і витрачати їх кошти виключно в інтересах останніх.

Таким чином, підопічні мають право власності на належне їм майно. Оскільки вони не можуть здійснювати активні дії по розпорядженню своєю власністю, то у